

**BANNER JÁNOS LEVELEI ÉS KÉZIRATAI A BÉKÉSI
JANTYIK MÁTYÁS MÚZEUM TÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYÉBEN**

– Sápiné Turcsányi Ildikó –

Banner János ősrégész, néprajzkutató és művelődéstörténész 1888. március 6-án született az Arad megyei Székudvaron és 1971. június 29-én halt meg Budapesten. Diákéveit Békésen töltötte, és később is sok szál kötötte a városhoz. Születésének centenáriumán országszerte megemlékezéseket tartottak, köztük Békésen is egy emlékülést 1988. március 1-én, és aznap emlékkiállítás is nyílt *Banner János élete, munkássága és békési kapcsolatai* címmel. Az emlékülésre és a kiállításra való felkészülés során találtam rá néhány levelére és kéziratára a békési múzeum történeti dokumentációs gyűjteményében. A levelek egy része az akkori békési múzeumigazgatóhoz íródott, másik része az itteni levelezőtárs ajándékként került a múzeumba, a kéziratokat bizalma és szeretete jeléül azonban, ő maga helyezte el gyűjteményünkben. (1994-ben az örökséget gondozó Szablyár Ferencné Banner Etelka jóvoltából gazdag fotó- és könyvanyag került hozzánk a tudós hagyatékából.)

Külön érdekessége az anyagnak, hogy a levelek (egy – két kivételtől eltekintve) az itt lévő kéziratok adatgyűjtésével vannak kapcsolatban. Ezért láttuk érdemesnek felhívni rájuk a figyelmet, az adatgyűjtések eredményeként született kéziratokkal együtt. Az anyag tanulmányozása során szinte magától kínálkozott a feldolgozás alapjául az időrendiség. Banner János precizítására jellemző ugyanis, hogy a levelekben mindig csak az éppen őt foglalkoztató témára tett utalást vagy kért hozzá segítséget.

Elsőként Durkó Antal békési múzeumigazgatóhoz 1966. április 20-án írt levelét emlitem¹, ebben többek között ezt írja: „*Végre megszabadulva terminusos munkáimtól, talán most már sikerül tető alá hozni a Békés – városerdei ásátásokról szóló, nagyobb lélegzetű monográfiát ... Arra kérlek, írd meg nekem, hogy Tarhos mikor lett önálló község.*”

A válasz igen gyorsan érkezhetett, mert következő, 1966. május 14-én kelt levelében² már megköszöni: „*Köszönöm a szíves közlést, a készülő monográfiában van rá szükségem, bár címében nem fogom szerepeltetni Tarhost, mert az irodalomban már Békés van bevezetve.*” Ez így is történt, monográfiájának címe: *Középső-bronzkori tell-település Békésnél.*³ A Durkó Antaltól kapott információt, tudniillik hogy a megásott Várdomb

¹ Jantyk Mátyás Múzeum (JMM), Történeti dokumentáció (Td.) 88.47.1.

² JMM Td. 88.46.1.

³ *János Banner–István Bóna: Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés. Fontes Archaeologici Hungariae, Bp. 1974.*

közigazgatásilag Tarhos községhez tartozik, a munka előszavában,⁴ majd az ásatások megindulását tárgyaló részben⁵ említi.

Az utóbbi, 1966. május 14-én kelt levélben másról is ír: „Részben foglalkoztat már az a gondolat, amelynek időszerűsége – úgy látom – most érkezett el, amikor a Békési Múzeum öt helyiséget kapott s előbb-utóbb bizonyára meg is nyitja kapuit. Magad is tudod, hogy a csabai múzeum régészeti kiállítása évekkel ezelőtt megszűnt és nem hiszem, hogy egyhamar újra felállítsák. Az anyag tehát a raktárban fekszik. Arra gondoltam: nem lehetne egy szobát a Békésen előkerült anyagból berendezni, természetesen a csabai múzeum tulajdonjogának fenntartásával. Van ott a Várdombról előkerült anyagon kívül egyéb is. Ott van az Emperl gyűjteménynek a Nemzeti Múzeumtól odakerült anyaga – szép bronzok –, a nemrégiben Povádon ásatott X-XI. századi temető leletanyaga, a tiszai és bodrogkeresztúri leletek. Szóval Csabán raktározott békési leletek, a múlt beszédessé tett, de újra elnémított anyaga. Milyen szép és tanulságos kiállítást lehetne rendezni belőle.” A továbbiakban a kiállítás megszervezésének mikéntjéről ír. Ha nem is azonnal, de terve valósággá válik, s az 1970. október 25-én nyíló *Várak Békés határában* című kiállítás megnyitóbeszédét ő maga tartja. (Megjegyezzük, ez volt utolsó nyilvános szereplése.) A megnyitón felolvasott szöveg eredeti példánya⁶ a békési múzeum dokumentumtárában található.⁷ (A beszéd később nyomtatásban is megjelent, a Békési Élet 1971/2. számának 285–290. oldalán.)

A gyűjteményünkben levő következő levélben,⁸ melyet szintén Durkó Antal múzeumigazgatónak írt 1967. március 11-én, már új témával foglalkozik: „Kérdésem az: honnan vetted Arany János békési tartózkodásának 1851. évi dátumát. Igaz, akkor is volt Békésen, de arról nem tud Benkő Imre,⁹ hogy hol volt szállva. Bizonyára Hajnal Ábelnél. De később, mikor Albert fia 1856/57-ben körösi diákként nála lakott, másfél napot töltött Hajnaléknál. Ezt és még néhány ezzel kapcsolatos dolgot szeretnék megírni és ha lehet, meg is jelentetni.” A cikk meg is jelent a Békési Élet 1970. évi 1. számában.¹⁰ Kézirata a múzeumban van.¹¹ Néhány változtatás kivételével – melyek csak a fogalmazás jobb érthetőségét szolgálták, de nem voltak érdemi javítások – a szöveg azonos a nyomtatásban megjelenttel.

Az eddigiekben említett levelek Durkó Antal békési múzeumigazgatóhoz íródtak, s a múzeum adattárában maradtak fenn, a most következők viszont ajándékként kerültek hozzánk a volt levelezőtárstól, a fáradhatatlan honismereti kutató Pető Mátyástól. E levelek tartalma egy témakörben mozog, ez a békési vár helyének meghatározásával kapcsolatos.

⁴ „... bekannte Burghügel liegt in einem waldigen Gebiet, das früher zur Grossgemeinde Békés gehörte und erst jüngst der Gemeinde Tarhos angeschlossen wurde.”

⁵ „Er wurde 1955 in das Gebiet der aus Meierhöfen Tarhos und Vizesfús und anderen angrenzenden Flurstücken entstandenen Gemeinde Tarhos eingemeindet.”

⁶ Bár ez gépirásos szöveg, Banner János saját kezű javításai, bejegyzései kétségtelenné teszik, hogy ezt a példányt olvasta fel 1970. október 25-én.

⁷ JMM Td. 88.8.1.

⁸ JMM Td. 88.48.1.

⁹ Benkő Imre: Arany János tanársága Nagyköröson. Megjelent 1897-ben.

¹⁰ Banner János: Dr. Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról. Békési Élet 1970/1. 151–154. pp.

¹¹ JMM Td. 88.29.1.

Időrendben az első, 1968. március 30-án kelt levelében¹² ugyan erről még nincs szó, de a születésnapj jókívánságokat megköszönve így ír: „Tudományos munkám is a községgel kezdődött és úgy látszik azzal is fejeződik be. Doktori értekezésem a békési magyarság népi építkezéséről szolt... De ez csak a kezdet volt. Még sokszor visszatértem néprajzi és régészeti, földrajzi és művelődéstörténeti kérdésekre, amelyek Békésről szoltak, bármilyen igénytelenek is voltak. És, hogy mindezt betetőzzem, életem 80. évében fejeztem be azt a 15 éves monográfiát, amelyben a Várdomb ásatásának leírását, néprajzi és társadalomtörténeti leírását adom, ha még megérem az *Acta Archaeologica Hungarica* akadémiai kiadványban való megjelenését.”

Sajnos nem érthette meg monográfiája megjelenését, hisz az csak 1974-ben látott napvilágot, de megérthette még sok, Békéssel foglalkozó kis tanulmánya közlését. Ezek a szerkesztőség ösztönzésére szinte sorozatban jelentek meg a Békési Élet hasábjain. 1970-ben jelent meg „*Dr. Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról*”,¹³ „*A békési vár (castrum, castellum, palánk) földrajzi helye*”¹⁴ című munkája, bátyja, Banner Benedek nekrológja,¹⁵ és *Időjárási adatok Békésről*¹⁶ című írása. 1971-ben a békési révről¹⁷ szóló munkáját, *Dózsa György és a köznép története – Márki Sándor munkásságában* címmel elhangzott előadását,¹⁸ a „*Várak Békés határában*” című kiállítás megnyitóbeszédét¹⁹ és a békési fafaragásról és a temetőkről írt értekezését²⁰ közölték. Ez utóbbiak már posztumuszként jelentek meg.

De térjünk vissza a levelekre! A 81. születésnapjára kapott jókívánságokat megköszönő levélben²¹ – magas kora ellenére – arról ír, hogy újra kutatómunkába fogott: „... nem csak írásban, de írással is köszönöm, sőt fizetni is szeretnék érte, ha erőm engedi a város története két kérdésének tisztázásával, de legalább is a tisztázáshoz közelebb hozásával. Nem nagy dologról van szó. A két kérdés már évek óta foglalkoztat engem, a másik 100, vagy talán inkább 200 esztendeje többeket, akik a község történetével szóban vagy írásban foglalkoztak, de különböző eredményre jutottak. Most talán közelebb vagyunk a megoldáshoz. Egyelőre ne legyen szó arról, miről van szó. Sajnos nem olyan eget verő ügyről, amely a városi rangot közelebb hozza. Az anyagot, erőmet meghaladó módon gyűjtöm, bár – már koromnál fogva is nehezebben megy és az Önök segítségével nélkül talán meg is akad.

Kérem, ne értsenek félre, nem anyagi segítségről van szó, de nem is csak erkölcsiről. Olyan könyvecskékre, térképekre volna szükségem – természetesen kölcsönképpen –, melyekhez itt nem juthatok hozzá.” Ezután következik a kért anyagok felsorolása. Ezekről itt Békésen jegyzéket²² készítettek, ennek alapján láttak hozzá a gyűjtéshez. Nem tudjuk, pontosan mit találtak meg és küldtek el a kért munkák közül, mindenesetre fontos dolgok

¹² JMM Td. 88.44.1.

¹³ Lásd 10. jegyzet

¹⁴ Békési Élet 1970/1. 5–28. pp.

¹⁵ Békési Élet 1970/2. 233–242. pp.

¹⁶ Békés Élet 1970/3. 498–502. pp.

¹⁷ Békési Élet 1971/1. 82–90. pp.

¹⁸ Békési Élet 1971/1. 27–30. pp.

¹⁹ Békési Élet 1971/2. 285–290. pp.

²⁰ Békési Élet 1971/3. 544–552. pp.

²¹ JMM Td. 88.44.3. Kelt: Budapest, 1969. április 20.

²² JMM Td. 88.44.33.

lehetek, mert Banner János 1969. május 29-én kelt levelében²³ így ír: „*Hálásan köszönöm a szép küldeményt. Nagy segítségemre lesz, sőt már van is a további munkában. Nagyobb dolog ez, mint ahogy gondoltam, de nyugdíjas lévén, jobban nem használhattam volna ki szabad időmet.*”

Az időrendben következő, 1969. június 5-én kelt levélben²⁴ Banner János nem feladóként, hanem címzettként szerepel. Pető Mátyás, a békési levelezőtárs küldte, s csatolta hozzá a békési múzeumban²⁵ és a megyei levéltárban²⁶ levő Békéssel kapcsolatos térképek jegyzékét. Már Pető felhívja a figyelmét az e jegyzék szerinti 33. számú térképre,²⁷ amely valóban a legfontosabb lesz (ahogy Banner egy későbbi levelében írja – lásd lejjebb) a békési vár helyének felderítése szempontjából. Ezenkívül megemlíti, hogy tudomása szerint a Honvédelmi Minisztériumnak van légifelvétele a leginkább számbajöhető Kastélyzug utca környékéről. „*Ezért kérdezném, van-e lehetősége ilyen dokumentum megtekintésére? Amennyiben problematikus volna, megpróbálnánk közbejárni, hogy azon szelvényt Professzor úr megtekinthesse, ahol feltételezhetően a békési vár volt.*” Erdemesnek tartom még lejegyezni Pető Mátyás egyik utolsó mondatát: „*A további anyagok átnézésével továbbra is személy szerint foglalkozom.*” A későbbiekben is igyekszik minden segítséget megadni, hiszen a kutatási téma – a békési vár helye – nem közömbös a város számára. E levéllel egyidőben egy 1960-ban készült békési térképet is küldött Banner Jánosnak, aki 1969. június 6-án kelt levelében²⁸ ezt nem csak megköszöni, de anyagi segítséget is kér a térképpel kapcsolatos tervei számára: „*...nekem az a szándékom, hogy erre az én példányomra, amely aztán egy másikra átmásolható lesz, minden adatot rárajzoltatok, de jegyzeteket is adok hozzá, hogy aki kézbe veszi, tudja, hogy milyen adatok alapján állítom azt, amit rávezettem. A magam térképének megrajzolandó másolatát a múzeum számára csináltatnám – de erre már a nyugdíj nem elég, de sokba nem fog kerülni. Ez a térkép szemléltetné a – remélhetőleg mihamarabb város – fejlődését, a megfogható legrégebb időktől máig. Azt hiszem, nem lesz érdektelen.*” A továbbiakban felsorolja, hogy a békési múzeumban levő térképek közül melyiket szeretné megnézni, majd Pető segítségét kéri, hogy a Békésről készült légifelvételeket láthassa: „*A HM-hez magam nem tudok lehetőséget teremteni... Magam e tekintetben még kezdeményező lépést sem teszek, mert a visszautasítást nem szeretem. Ha lehet, szívesen megtekintem a dolgot. A térképen előre kijelölt helyen, mind a Kastélynál,²⁹ mind a Zug végén. (Az előbbiben egyre kevesebbet hiszek, az utóbbiban már is biztos vagyok.) De hátha nem alszik az ördög.*”

Megjegyzem, az említett légifelvétel hozzáférhetőségével igen sok probléma volt még – mint a továbbiakban látni fogjuk –, csak igen későn lett elérhető.

A levél további részében mint régész ad tanácsokat a helyszíni vizsgálódásokhoz: „*A földrajz szakos tanárok bekapcsolása helyes, de csak a terepen végezzenek – csak úgy*

²³ JMM Td. 88.44.4.

²⁴ JMM Td. 88.44.23.

²⁵ JMM Td. 88.44.24.

²⁶ JMM Td. 88.44.25.

²⁷ Az Intravillanum Oppidi Békés című térképről van szó, melynek szerzője ismeretlen és a XIX. század első éveiből származik. A megjelent dolgozatban („A békési vár /castrum, castellum, palánk/ földrajzi helye”. Békési Élet 1970/1. 5-28.pp.) Banner közli is a számára fontos részletet a 10. oldal 3. képén.

²⁸ JMM Td. 88.44.5.

²⁹ Pontosabban Kastély utca.

szemmel – vizsgálatot. Ásatniok nem szabad, a törvény szigorúan tiltja. Ha cserepet találnak, pontosan jegyezzék fel, hol találták. Melyik portán. Kis zacskóba vagy papírba csomagolva írják rá a pontos lelőhelyet, dátummal együtt. Helyezzétek el a múzeum leltározott cserép gyűjteményébe (külön leltárba).” A végén még hozzátesszi: „Ha te is az eddigi szenvedéllyel, úgy dolgozol, mint én, az öreg ember, ha mást nem is, negatív eredményt elérhetünk. És az is valami.”

A sorrendben következő, Békésről érkező levélnek³⁰ sajnos csak az első oldala van meg, ebben néhány keresett, de meg nem talált könyvről és térképről írnak. Az ezután küldött, 1969. június 17-én kelt levelet³¹ a légifelvétel dolgával kezdi Pető Mátyás: „A katonai felvételek ügyében a H.M.-hez fordultam és remélem a mi közbenjárásunkra a betekintési engedélyt megadják.” Anyagiakról is szó esik: „A térkép megrajzolásának körülbelüli költségét kérnénk meghatározni, tekintve, hogy az ilyen költségek ügyét választott testület elé kell vinnünk. Úgy látom a költségek fedezésének nincs akadálya, csak a fentiek meghatározására szükség lenne.”

Banner János postafordultával, még e hó 22-én válaszol³²: „Köszönöm, hogy kész kiadásaim megtérítésére gondoltál. Ha nem volnék nyugdíjas, ezt se venném igénybe... Számításaim szerint 500–1000 forint között mozoghat az összeg, természetesen elszámolási kötelezettséggel.”

Itt látok jónak közbeiktatni két levelet, melyek nem Pető Mátyáshoz, hanem Molnár István (azóta elhunyt) békési tanítóhoz íródtak.³³ Bár keltezésük időpontja nem ismert, de tartalmuk miatt időrendileg ide kíváncsiak. Ezekben Polgár Pállal kapcsolatos adatokat kér Banner: „A század végén községi jegyző volt. Még én is ismertem. Abban a házban lakott, amelyben később a polgári leányiskola, majd az internátus kapott helyet. Vagy a ref., vagy a kath. plébánián van a halotti anyakönyvben, esetleg a születésiben is, mert úgy tudom békési család volt. Ő szolgáltatta a hatvanas években (1860.) a Békésre vonatkozó földrajzi és történeti adatokat Pesty Frigyesnek. Minden rávonatkozó adatra szükségem volna.” Illetve a másik levélben: „Köszönöm a villámgyors elintézését. Minden pletykát szívesen fogadok arról a férfiúról, akit én mint – még nem békési lakos – 7 éves gyermek jól ismertem... Korán elhalt unokáival igen jó barátságban voltunk. Egyébként ő volt az az ember, aki Pesty Frigyes nagy gyűjteménye számára a békési adatokat összegyűjtötte. A munkát – kéziratban van a Széchényi Könyvtárban – jól ismerem.”³⁴

Polgár Pállal kapcsolatos tudakozásairól Pető Mátyás is tudomást szerzett, következő levelében³⁵ ezt írja: „Tudomásomra jutott, hogy Polgár Pál volt jegyző iránt érdeklődik János bácsi. Polgár Pál dr. Durkó Antal bácsi községtörténete szerint 1863–65. között volt jegyző. Bár lehet, hogy ő téved, mert csak vezető jegyző lehetett ekkor. Ugyanis dr. Hajnal István: A békési Casinó története szerint 1861-ben Polgár Pál volt a casinó könyvtárosa. Tehát a közéletben már akkor forgolódott. Nem ismerik már nevét a régi

³⁰ JMM Td. 88.44.32. é. n.

³¹ JMM Td. 88.44.26.

³² JMM Td. 88.44.6.

³³ JMM Td. 88.44.22. é. n. – és uott 88.44.21. é. n.

³⁴ Az említett kézirat kiadása megtörtént: Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Sajtó alá rendezte: Jankovich B. Dénes. A mutatókat összeállította Hévvízi Sándor. Békéscsaba 1983., 230 oldal.

³⁵ JMM Td. 88.44.29. é. n.

öregem sem. Egyedül dr. Durkó Ferenc idős ügyvéd, aki 80 éves lehet, emlékszik rá, mint határozott jellemű, kistermetű emberre. Munkáival eddig még nem találkoztam.”

A békési vár helyének meghatározásával kapcsolatos levelezés Polgár Pálra vonatkozó epizódját azért is írtam le ilyen részletesen, hogy érzékeltessem a kutatómunka nehézségeit. Hiszen e több szálon futó adatgyűjtésből egyetlen mondat szűrődik csak le a megjelent műben: „*Bár Pesty Frigyesnek³⁶ olyan – sőt történetileg jobban képzett – munkatársa volt, mint Polgár Pál békési jegyző, annak érdekes adataiból alig vesz át valamit, pedig a Kastélyról ő is ír, ha keveset is.*”

De térjünk vissza a légifényképek kálváriájára, hiszen a következő három levélben jó részt arról esik szó. Az első a Hadtörténelmi Intézet térképtárvezetőjétől, a jeles térkép-történész Csendes László őrnagytól érkezett Pető Mátyáshoz,³⁷ 1969. június 25-én. Ebben engedélyezi a szóban forgó felvételek megtekintését. Pető rögtön közli a jó hírt Banner Jánossal³⁸: „*A Hadtörténelmi Intézet Térképtárától a légifelvételek betekintésre rendelkezésre állnak. Kérem, szíveskedjék Csendes László őrgy. elvtársnál, a Térképtár vezetőjénél jelentkezni ... Csendes elvtárs volt szíves figyelmünket arra is felhívni, hogy a kértén kívül van más olyan térképük is, ami a munka során felhasználható. Ezért mindenképpen a személyes megjelenés igen fontos.*”

Sajnos, a levelet Banner csak későn kapta kézhez, így új problémák adódtak. Így ír 1969. július 12-én kelt levelében³⁹: „*Ma beszéltem telefonon Csendes L. őrnaggyal. Nagytakarítás, festés van náluk. Csak augusztus 10. után lesz szabad. Akkor meg én leszek elfoglalva egy nemzetközi pesti találkozóval és el is kell utaznom. Augusztus vége lesz, mire láthatok valamit. No de azért van mit csinálnom.*”

Következő, 1969. július 30-án írt levelében⁴⁰ csak térképekről esik szó. Ezek közül is: „*A »kastély« bejegyzéses térkép különösen érdekel. A térképeket csak a kellő kiveszés után tudom visszaküldeni, egyszerre. A rajzoló azonban nem a maga embere, de nem is az enyém.*” Vagyis nem lehet tudni, hogy mennyi ideig tart majd a rajzoltatás.

Valószínűleg még ekkor sem jutott hozzá minden őt érdeklő térképhez, mert 1969. augusztus 15-én⁴¹ még mindig így ír: „*Nagyon örülök, hogy megbolygattad a térkép ügyeket.*” Nyilván néhánynak az érkezésére már régóta várhatott.

Ezután, sajnos, több mint egy hónap levelezése kimarad, nem tudhatjuk mikor, hogyan alakulhatott a térképek ügye, mert a következő ismert levélben már a kölcsönkért térképek visszaküldéséről és a kézirat⁴² elkészüléséről olvashatunk. (Az eltelt egy hónap alatt a légifelvételeket is megtekinthette Banner János, mert a kéziratban már említi, hivatkozik rá.) Az 1969. szeptember 19-i keltezésű levélben⁴³ először a visszaküldött térképekről ír Banner: „*Ma indítottam el két csomagot. A kisebbikben a mérnöki hivatal, a nagyobbikban a múzeum térképei vannak. Az utóbbi darabjait megragasztottam, az előbbieket nem. Legjobb lenne, ha ezeket is a múzeumban helyeznék el és ott az előbbiekhöz hasonlóan,*

³⁶ Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Pesthy Fol. Hung. I 114.

³⁷ JMM Td. 88.44.31.

³⁸ JMM Td. 88.44.27. Kelt: 1969. július 1.

³⁹ JMM Td. 88.44.7.

⁴⁰ JMM Td. 88.44.8.

⁴¹ JMM Td. 88.44.9.

⁴² Múzeumunkban van az eredeti, gyorsírófüzetbe kézzel írt kézirat, Banner saját kezű felíratával: „Eredeti kézirat”; száma: JMM Td.88.7.1. (természetesen képek nélkül). Mellette a gépelt kézirat 3. példánya JMM Td. 88.7.2. számon

⁴³ JMM Td. 88.44.11.

ahogy lehet megragasztanák ... Külön felhívnam a figyelmet a Te számozásod szerinti 33.-ra.⁴⁴ Ezt, ha meg akarja a múzeum menteni, azonnal be kell rá máztni. Elfér az iroda valamelyik falán. Ez a legértékesebb darab. Ennek alaján sikerült a vár alaprajzát megrajzolni és a castrum, castellum, palánk helyét ugyanott megtalálni.”

Ezután említi a kézirat elkészültét. (Ha tekintetbe vesszük a mai nyomdai átfutási időket, szinte rekordgyorsasággal jelent meg 1969. őszén befejezett műve – alig pár hónap múlva – a Békési Élet 1970. évi első számában.) „Egyébként ma adtam postára Szabó Ferencnek a várról írt dolgozatomat 94 jegyzettel és 7 képpel.⁴⁵ Ezzel természetesen a békési régi irodalom kutatása nem ért véget, de egyelőre egészségi okokból szünetel.” Később arról is hallunk, hogy a munka nagyon kifárasztotta: „Egészségi állapotom rossz. Lábaim, ereim, szívem nem bírják a strapát. Ma vagyok bent először az egyetemen, de csak a nitromin tartja bennem a lelket. Ezért nehéz a könyvtárban kutatni, de remélem még is meglesz.”

Következő, 1969. szeptember 24-én kelt levelében⁴⁶ még megjegyez pár szót a légi felvételekről: „Közlöm Veled, hogy nekem nem csak módom volt a légi felvételeket megnézni, de a képeket közlési engedéllyel meg is kaptam. Már a tanulmánnyal együtt Szabó Ferencnél vannak Gyulán.”

A feladott térképek megérkezéséről még mindig nem kap visszajelzést, ezért újra ír.⁴⁷ Reménykedik, hogy lesz ereje tovább dolgozni: „Fáradtságom alig engedi a további gyűjtő munkát, de abba nem hagytam. Csak olyan könyvekhez juthatok egyelőre, amelyek az egyetem épületén belül találhatóak. Az akadémiai, egyetemi és Széchényi könyvtárban csak bent lehetne dolgozni, de ez fárasztó. A reményt azonban nem adtam fel...”

Végre megérkezik Pető Mátyás válaszelevele is,⁴⁸ 1969. november 13-i keltezéssel: „Elnézését kérem az elkésett válaszadásért és visszaigazolásért. Nagyon elfoglalt voltam mostanában, ugyanakkor hosszabb levelet szándékozom írni. Ezt most nem tudom megtenni. Így megnyugtatom, a csomagokat és leveleit megkaptam. A sok lőtás-futás között volt időm a dolgozatot is megnézni, amit a Békési Élet biztosan közöl. Az Arany János békési tartózkodásával kapcsolatosan írt dolgozatot egy-két, főleg dátummal kívánna a lektor kiegészíteni.⁴⁹ Sajnos, már a dolgozatot nem láttam, csak a véleményt. Utána nézek lehetne-e adatokat gyűjteni Hajnal István visszaemlékezéseihez. A békési várról írt dolgozat vitán felülinek ítéhető meg.”

Banner János sajnos nem nagyon örülhetett munkája kedvező fogadtatásának, 1970. január 29-én kelt levelében⁵⁰ aggasztó egészségi állapotáról ad hírt: „Öt hétig feküdtem a János kórház belgyógyászati osztályán, a harmadik szív infarktussal, s most próbálom magam összeszedni. Nehezen megy. Azt hiszem ez a betegség is igazolta, miért nem merem szíves meghívásodra, a békési útra vállalkozni.⁵¹ No de – mint tudod – ígéretemnek eleget tettem és a kézirat Gyulán van. A további kutatás azonban – ha megérem, csak a

⁴⁴ Lásd 27. jegyzet.

⁴⁵ A nyomtatásban megjelent műben már 8 kép és 95 jegyzet szerepel. Az utolsó jegyzetben mindazoknak köszönetet mond, akik segítségére voltak a kutatásban, vagy a dolgozat elkészülésében.

⁴⁶ JMM Td. 88.44.12.

⁴⁷ JMM Td. 88.44.20. é. n.

⁴⁸ JMM Td. 88.44.28.

⁴⁹ Ennek ellenére a nálunk levő eredeti, kézírásos kézirat (JMM Td. 88. 29. I.) betűről betűre egyezik a nyomtatásban megjelent dolgozattal.

⁵⁰ JMM Td. 88.44.13.

⁵¹ Még ebben az évben mégis vállalkozik egy – sajnos utolsó – békési útra 1970. október 25-én ő nyitja meg a békési múzeumban a Várak Békés határában című kiállítást. Ez lesz utolsó nyilvános szereplése is.

távol jövőben lesz lehetséges... Abban a reményben búcsúzom, hogy egészségi állapotom javulásával folytathatom békési munkámat, amelynek koronája még is a vár kérdésének megoldása marad.”

Időrendben következő levelében⁵² Banner János csak hírt ad magáról, így ebből nem idézünk. Említendő viszont Szabó Ferenc Gyulán, 1970. február 22-én kelt levele,⁵³ melyet Pető Mátyásnak címzett: „Egy szép békési ügyben kérem szíves segítségét. A Békési Élet ezévi 1. számában, március vége – április eleje körül jelenik meg Banner János bátyánk tudományos szenzációnak számító, kb. 20 nyomtatott oldalas tanulmánya a békési vár földrajzi helyéről. János bátyánk érdeklődött, hogyan lehetne különnyomatot készíttetni. ... Neki azért kellene egy csomó különnyomat, mert olyan helyekre szeretné eljuttatni, ahová a Békési Élet nem jár.” Ezután a különnyomat költségeit taglalja, melyet a Békési Tanácsnak kellene fizetnie.

A tanács nem szűkmarkú, postafordultával, 1970. február 23-i keltezéssel meg is érkezik Békésről a megrendelő levél⁵⁴: „Dr. Banner Jánosnak a Békési Élet 1970. évi 1. számában megjelenő a Békési vár földrajzi helye című tanulmányából megrendelünk 250 példány különnyomatot.” stb.

A cikk megjelenésével le is zárult a békési vár helyének kutatásával kapcsolatos levelezés, a továbbiakban a téma már nem fordul elő. Gyűjteményünkben azonban van még néhány Banner Jánostól származó levél, ezeket is szeretnénk ismertetni.

1970. március 12-i keltezéssel három levél⁵⁵ is van a birtokunkban: Pető Mátyásnak, a község végrehajtó bizottságának és az MSZMP városi bizottságának címezve. Ezekben a születésnap megemlékezést köszöni meg Banner, kis fogalmazásbeli különbségekkel új kutatásokat ígér. Pető Mátyáshoz új kéréssel is fordul: „Szükségem volna a Békést ábrázoló Petz-féle térképre, hosszabb használatra. De főleg kellene a Somlyai Gábor: emlékirata... Szeretném tudni, hogy Somlyai Gábor, aki az én kis diák koromban, a századforduló táján halt meg; mikor halt meg? Haláláról és születéséről milyen adatokat tartalmaznak az egyházi anyakönyvek? Én még emlékezem az öreg emberre. Ott ült a háza előtt a Kis utcában.” Még következő levelében⁵⁶ is munkáról ír: „...kéresem is volna hozzá, a feltételes ígért régi révhajó fényképét illetően. A cikk készen van, csak az a fénykép⁵⁷ hiányzik”.

Ebből az évből már nem örzünk több levelet, az utolsó – sajnos valóban az utolsó, halála előtt néhány héttel íródott – üzenet egy képeslap,⁵⁸ melyet Pető Mátyásnak küldött Bulgáriába: „Kedves Mátyás! Köszönöm szíves rámgondolásodat és igyekszem e képpel egy kis honvágyat ébreszteni, ha ugyan kell.”

Banner János leveleinek ismertetésével nem csak az volt a szándékunk, hogy a nemzetközi hírű tudós életútjának e késői szakaszáról beszámoljunk – hanem annak érzékeltetése is, hogy Banner mennyire ragaszkodott szűkebb pátriánkhoz. Őszintén reméljük, hogy e példa értékű magatartás, ragaszkodás követőkre talál; hogy mi, ma itt élő emberek se csak lakóhelyükként, valóban szűkebb hazánkként tiszteljük e környezetet, miként azt Banner János tette.

⁵² JMM Td. 88.44.14. Kelt: Budapest, 1970. február 15.

⁵³ JMM Td. 88.44.34.

⁵⁴ JMM Td. 88.44.35.

⁵⁵ JMM Td. 88.44.16.; JMM Td. 88.44.17.; JMM Td. 88.44.15.

⁵⁶ JMM Td. 88.44.18. Kelt: 1970. IV. 23.

⁵⁷ A cikk a kért fényképpel jelenik meg a Békési Élet 1971/1. számának 82–90. oldalain. Az utolsó (7.) jegyzetben köszönetet is mond mindazoknak, akik a fénykép közléséhez hozzásegítettek.

⁵⁸ JMM Td. 88.44.19. Kelt: 1971. VI. 3.

Letters and manuscripts of János Banner in the historical collection of the Jantyik Mátyás Museum of Békés

– Ildikó S. Turcsányi –

Résumé

János Banner archaeologist of the prehistoric times, ethnographic researcher, cultural historian was born in Székudvar (Arad County) on 6th March 1888 and died in Budapest on 29th June 1971. During the centenary of his birth commemorations were held all over the country and I recognised his letters and manuscripts during the preparations in Békés. A lucky accident that the letters written between 1966-1971 are without exception in connection with the data collections of the manuscripts that can be found here.

In the first one he asked administrative data to his archaeological monograph in progress (János Banner – István Bóna: Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés, Bp. 1974), then he made an inquiry on the dates of the visits of János Arany in Békés (his study on this topic was published under the title: Dr. Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról [Diary of Dr. István Hajnal about the visit of János Arany in Békés] Békési Élet 1970/1.)

His most important letters are those dealing with localising the Castle of Békés, whereas his study entitled A békési vár (castrum, castellium, palánk) földrajzi helye [The geographic location of the Castle of Békés (castrum, castellium, board castle)] (Békési Élet 1970/1) published as the result of these efforts is the first scientific elaboration of the topic. During this work János Banner took notice of a map entitled Intravillanum Oppidi Békés, made by unknown author in the first years of the 19th century, in which the location and the moat-system of the castle can be seen distinctively.

Translated by Attila B. Kis

Ildikó S. Turcsányi
Jantyik Mátyás Museum
Békés
Széchenyi Square 4.
5630

